

Ryszard Borowiecki Barbara Siuta-Tokarska
Agnieszka Thier Katarzyna Żmija

Rozwój małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce wobec wyzwań gospodarki XXI wieku

Kontekst ekonomiczno-zarządczy

MONOGRAFIA

Ryszard Borowiecki, Barbara Siuta-Tokarska,
Agnieszka Thier, Katarzyna Żmija

Rozwój małych i średnich
przedsiębiorstw w Polsce
wobec wyzwań gospodarki XXI wieku.
Kontekst ekonomiczno-zarządczy

MONOGRAFIA

© Copyright by Ryszard Borowiecki, Barbara Siuta-Tokarska,
Agnieszka Thier, Katarzyna Żmija
& Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie 2018

Recenzja książki:
prof. zw. dr hab. Krystyna Poznańska
prof. PŁ dr hab. inż. Marek Matejun

Grafika na okładce: shutterstock
Projekt okładki: dr Katarzyna Krzan

ISBN e-book 978-83-953076-1-4
ISBN druk 978-83-953076-0-7

Wydawca: Katedra Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw
Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie

Publikacja została sfinansowana ze środków przyznanych Wydziałowi Zarządzania Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, w ramach dotacji na utrzymanie potencjału badawczego.

Wszelkie prawa zastrzeżone.
Kopiowanie, rozpowszechnianie części lub całości
bez zgody wydawcy zabronione
Wydanie I 2018

Spis treści

WSTĘP	7
Rozdział 1	
PROBLEMY TEORETYCZNE I DYLEMATY PRAKTYCZNE ROZWOJU MAŁYCH I ŚREDNICH PRZEDSIĘBIORSTW	13
1.1. Pojęcie i istota rozwoju przedsiębiorstwa	13
1.2. Zmiana – wyznacznik rozwoju przedsiębiorstw ery informacji i wiedzy	32
1.3. Procesy restrukturyzacji i ich znaczenie na drodze rozwoju	51
1.4. Internacjonalizacja i globalizacja przedsiębiorstw	68
1.5. Pragmatyka działań wobec postulatowości otoczenia przedsiębiorstwa	75
Rozdział 2	
ROZWÓJ PRZEDSIĘBIORSTW SEKTORA MŚP	83
2.1. Zarys historycznych uwarunkowań rozwoju przedsiębiorstw sektora MŚP	83
2.2. Definicje MŚP – przegląd i ocena możliwości porównawczych przedsiębiorstw	85
2.3. Małe i średnie przedsiębiorstwa w Polsce – analiza statystyczna i ocena zmian	97
2.3.1. Sektor MŚP a rozwój przedsiębiorczości	97
2.3.2. MŚP w okresie pierwszych lat transformacji	107
2.3.3. MŚP w okresie realizacji procesów bezpośredniej konwergencji gospodarki narodowej z gospodarką Unii Europejskiej	119
2.3.4. MŚP wobec globalnego kryzysu ekonomicznego	132
2.3.5. MŚP w okresie pokryzysowym lat 2014-2016	146
2.4. Innowacyjność MŚP w Polsce – węzłowe problemy aplikacyjne	158
2.5. Kierunki działań rozwojowych w przedsiębiorstwach sektora MŚP w Polsce – konkluzje i wskazania	165

Rozdział 3	
PRZEDSIĘBIORSTWA RODZINNE	
– KONTEKST ROZWOJOWO-ANTYCYPACYJNY	168
3.1. Istota i funkcje przedsiębiorstw rodzinnych w gospodarce	168
3.2. Znaczenie przedsiębiorstw rodzinnych w gospodarce Polski	178
3.3. Badania nad przedsiębiorstwami rodzinnymi w Polsce	187
3.4. Determinanty i kierunki rozwoju przedsiębiorstw rodzinnych w Polsce	243
Rozdział 4	
WYZWANIA ORAZ POTRZEBY ROZWOJOWE MAŁYCH I ŚREDNICH PRZEDSIĘBIORSTW Z OBSZARÓW WIEJSKICH	261
4.1. Małe i średnie przedsiębiorstwa na obszarach wiejskich – istota i specyfika	261
4.2. Znaczenie przedsiębiorstw sektora MŚP dla rozwoju obszarów wiejskich	273
4.3. Małe i średnie przedsiębiorstwa wiejskie – analiza statystyczna i przegląd badań	285
4.4. Determinanty i perspektywy rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw na obszarach wiejskich	302
ZAKOŃCZENIE	322
BIBLIOGRAFIA	332
Spis tabel	355
Spis rysunków	356

WSTĘP

Rozwój współczesnych przedsiębiorstw jest zagadnieniem wieloaspektowym i wielopłaszczyznowym, co wynika m.in. z oddziaływania zarówno jego warunków, jak i czynników na uzyskiwane efekty tego procesu. Sam rozwój ma zatem charakter wielowymiarowy, a przy tym jest pojęciem rozumianym zarówno w ujęciu deskryptywnym, jak i wartościującym.

Rozwój przedsiębiorstwa to proces ewolucyjny i długotrwały, w którym wyrażają się kierunkowe zmiany ilościowe i jakościowe, prowadzące od form lub stanów prostych czy też stosunkowo prostszych do form lub stanów bardziej złożonych, a zatem doskonalszych pod określonym względem. Zmiany te w sposób istotny przekształcają strukturę wewnętrzną przedsiębiorstwa, jak również sposób jego działania. Wskazuje się, że proces ten oddziałuje w szczególności na te zmiany, które identyfikują pojawiające się problemy, a także ukazują sposoby i możliwości ich rozwiązania¹. Warto podkreślić, iż źródłem wielu zmian w przedsiębiorstwie jest otoczenie, które w zależności od zakresu swej stabilności lub zmienności oddziałuje w zróżnicowany sposób na jego rozwój². Otoczenie może zatem wzmocniać, ale też i osłabiać, raczej rzadko zaś można przejść obok niego obojętnie.

¹ W. Gabrusewicz, *Istota rozwoju przedsiębiorstwa*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Poznaniu”, 1995, Nr 225, s. 35-50.

² W. Gabrusewicz, *Wpływ stabilności i zmienności otoczenia na rozwój przedsiębiorstwa*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Handlu i Usług w Poznaniu”, 2000, Nr 1, s. 147-156.

Uwzględniając wskazany zarys spojrzenia na problematykę rozwoju przedsiębiorstw należy podkreślić, iż **celem** niniejszej **monografii** jest przedstawienie specyfiki, kierunków oraz warunków i czynników rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP)³ w ekonomiczno-zarządczym kontekście wyzwań gospodarki XXI wieku. Jako autorzy wyrażamy nadzieję, iż publikacja ta wniesie wkład w dynamiczny rozwój nauk empirycznych i stanowić będzie udaną próbę powiązania ze sobą celów poznawczych i aplikacyjnych w tym zakresie. Wybór przedsiębiorstw sektora MŚP wynikał z faktu, iż są one określane jako trzon rozwoju współczesnej gospodarki zarówno w wymiarze globalnym, europejskim, jak i narodowym. Badania zostały skoncentrowane na uwarunkowaniach gospodarki Polski, odnoszących się do ogółu przedsiębiorstw sektora MŚP, przedsiębiorstw rodzinnych, a także przedsiębiorstw występujących na obszarach wiejskich. Wybór tych właśnie jednostek nie był przypadkowy, lecz stanowił wyraz dotychczasowych analiz i realizacji prac naukowo-badawczych autorów, w których podkreśla się znaczenie przedsiębiorstw rodzinnych w sektorze, a także występującą lukę statystyczną i empiryczną w odniesieniu do badań przedsiębiorstw na obszarach wiejskich, których istniejący potencjał rozwojowy mógłby zostać efektywniej ukierunkowany na potrzeby realizacji zmian progresywnych na tych obszarach. Na bazie tak ujętego celu pracy została sformułowana hipoteza główna oraz hipotezy operacyjne.

Hipotezą główną (HG) niniejszej pracy jest, iż **„przedsiębiorstwa MŚP w Polsce charakteryzują się heterogenicznością,**

³ Jako podmiot badań zostały przyjęte przedsiębiorstwa sektora MŚP z uwzględnieniem trzech klas ich wielkości, tj.: mikro, małych i średnich podmiotów.

jednak w ujęciu całościowym - jako sektor – wyróżniają się określonymi kierunkami i fazami rozwoju”.

W pracy zostały również sformułowane cztery hipotezy operacyjne:

HO1: Na heterogeniczność sektora MŚP mają wpływ m.in.: klasy ich wielkości, ich struktury organizacyjno-prawne, rodzinny lub nierodzinny charakter tych jednostek, rodzaje działalności, rozmieszczenie przestrzenne, jak również poziom ich innowacyjności.

HO2: Procesami charakteryzującymi współczesne przedsiębiorstwa są procesy ich internacjonalizacji i globalizacji. Restrukturyzacja przedsiębiorstw, w tym MŚP, jest elementem łączącym powyższe procesy, bowiem wykazuje ona znamienne oddziaływanie na rozwój jednostek ery informacji i wiedzy.

HO3: Firmy rodzinne charakteryzują się określonymi cechami, które odróżniają je od przedsiębiorstw nierodzinnych, z uwzględnieniem stabilności i trwałości rozwoju, w tym: trafności inwestowania, dostosowywania się do rynku i wyzwań w zakresie innowacyjności, pomimo wykazywania przez nie na ogół niższej rentowności sprzedaży.

HO4: Uwarunkowania funkcjonowania mikro, małych i średnich przedsiębiorstw na obszarach wiejskich determinują ich specyfikę i sposób funkcjonowania, a także kreują inne możliwości rozwojowe niż w przypadku przedsiębiorstw zlokalizowanych na obszarach miejskich.

Weryfikacja przyjętych hipotez badawczych została przeprowadzona przede wszystkim w oparciu o wnioski jakościowe, wy-

nikające z przeglądu literatury przedmiotu oraz wyników badań własnych i wtórnych, w tym na podstawie danych statystycznych wybranych ośrodków naukowo-badawczych i statystyczno-analitycznych zarówno krajowych, jak i międzynarodowych.

Praca ma charakter teoretyczno-empiryczny i składa się z czterech rozdziałów, poprzedzonych niniejszym Wstępem i zwięzłymi Zakończeniem.

W rozdziale pierwszym, zatytułowanym „*Problemy teoretyczne i dylematy praktyczne rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw*” ukazane zostało pojęcie i istota rozwoju przedsiębiorstwa oraz znaczenie zmiany w tym procesie. W nawiązaniu do wyłaniających się wyzwań gospodarki XXI wieku podjęte zostały rozważania z zakresu internacjonalizacji i globalizacji przedsiębiorstw oraz restrukturyzacji, jako niezbędnego warunku dla właściwego przebiegu procesów zarówno adaptacyjnych, jak i antycypacyjnych w jednostkach gospodarczych, w tym w podmiotach sektora MŚP, ze szczególnym uwzględnieniem koncepcji zrównoważonego rozwoju.

W rozdziale drugim pt.: „*Rozwój przedsiębiorstw sektora MŚP*” ukazane zostały zmiany w rozwoju sektora MŚP w Polsce w czterech znamienych okresach, tj.:

- pierwszych lat transformacji,
- realizacji procesów bezpośredniej konwergencji gospodarki narodowej z gospodarką Unii Europejskiej,
- globalnego kryzysu ekonomicznego,
- i po jego ustąpieniu.

Przyjęcie wymienionych okresów badawczych pozwoliło na wyróżnienie określonych kierunków i faz rozwoju badanych przedsiębiorstw w odniesieniu do sektora jako całości oraz z uwzględnieniem podziału na mikro-, małe i średnie przedsiębiorstwa wraz z określeniem ich liczby, poziomu zatrudnienia, udziału w tworzeniu PKB, nakładów inwestycyjnych i realizowanej działalności innowacyjnej. Analizy w tym zakresie odnosiły się do liczby i wartości oraz struktury i dynamiki występujących zmian, co umożliwiło wykazanie zróżnicowania pomiędzy poszczególnymi klasami wielkości tych jednostek, rodzajami ich działalności, jak i przyjętymi okresami badawczymi.

W rozdziale trzecim, zatytułowanym „*Przedsiębiorstwa rodzinne - kontekst rozwojowo-antyrecypacyjny*” podjęto problematykę istoty i funkcji przedsiębiorstw rodzinnych w gospodarce, a także wskazano na znaczenie tych jednostek w gospodarce Polski. Przedstawione zostały również wyniki badań, zrealizowane przez wybrane ośrodki, zajmujące się problematyką przedsiębiorstw rodzinnych w Polsce w następujących obszarach:

- ich sytuacji ekonomicznej i wyników finansowych,
- zarządzania zasobami ludzkimi i zmian w zatrudnieniu,
- orientacji strategicznej oraz innowacji,
- ekspansji zagranicznej i internacjonalizacji działalności,
- finansowania rozwoju przedsiębiorstw rodzinnych, jak również
- sukcesji w przedsiębiorstwach rodzinnych.

Reasumpcję podjętych w tej części pracy analiz i wniosków

stanowi wskazanie determinant oraz kierunków rozwoju przedsiębiorstw rodzinnych w Polsce.

Rozdział czwarty, zamykający eksplikacyjną część empiryczną monografii, został zatytułowany „*Wyzwania oraz potrzeby rozwojowe małych i średnich przedsiębiorstw z obszarów wiejskich*”. W rozdziale tym ujęte zostały zagadnienia z zakresu istoty i specyfiki małych i średnich przedsiębiorstw występujących na obszarach wiejskich w Polsce oraz ukazano ich znaczenie dla rozwoju społeczno-gospodarczego tych obszarów. W tym aspekcie przedstawiono stosowne analizy statystyczne oraz przegląd dotychczasowych badań. Całość rozdziału domyka część poświęcona determinantom oraz perspektywom rozwoju MŚP na obszarach wiejskich.

W Zakończeniu niniejszej monografii dokonano weryfikacji przyjętych hipotez badawczych oraz przedstawiono główne konkluzje i wnioski wynikające z podjętych badań, a także wskazano na perspektywiczne kierunki rozwoju całego sektora MŚP w Polsce, w tym przedsiębiorstw rodzinnych i przedsiębiorstw na obszarach wiejskich.

Autorzy mają świadomość, iż monografia ta nie wyczerpuje w pełni problematyki rozwoju przedsiębiorstw sektora MŚP w kontekście zidentyfikowanych, jak i możliwych wyzwań oraz dylematów gospodarki XXI wieku. Wypełnia ona jednak pewną lukę na rynku wydawniczym i może stanowić dla środowiska badawczo-naukowego, jak i praktyków gospodarczych punkt odniesienia do nowych przemyśleń, dociekań, polemik, analiz i krytycznej dyskusji nad problemami rozwoju tych podmiotów w warunkach turbulentnych zmian ich otoczenia.